

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет гуманітарних наук
Кафедра культурології

Курсова робота

освітньо-кваліфікаційний рівень – бакалавр

на тему: «Трансформація образу відьми у популярній культурі США від кінця 1990-х до середини 2010-х на прикладі фільмів та серіалу “The Craft” (1996), “Charmed” (1998-2006), “The Witch” (2015)»

Виконала: студентка 2-го року навчання,
спеціальності 034 Культурологія
Ковальова Поліна Андріївна

Керівниця: Брюховецька Ольга
В'ячеславівна
к.ф.н., доцент.

КИЇВ 2022

ПЛАН-ПРОСПЕКТ

ВСТУП

Актуальність. Сучасне покоління звернуло свою увагу на окультні практики, і з активним використанням інтернету вони широко популяризуються.

Дослідження направлене на побудову логічного ланцюгу між раціональним підходом до аналізу позиції жінки у суспільстві і жіночності як феномену та зосередження на образі відьми, зростаюча зацікавленість у відьомстві та метафізичному сприйнятті жіночності. Тобто, актуальність теми обумовлена соціальними змінами у сприйнятті окультних практик та жінок у них.

Ступінь наукової розробки. Тема відьомства доволі поширена, але аналіз медіа про відьму та огляд тенденції поширення відьомської практики разом розглядаються нечасто. З великих робіт, які аналізують саме образ відьми у медіа, варто згадати монографію Кімберлі Веллс «Screaming, Flying and Laughing: Magical Feminism's Witches in Contemporary Film, Television and Novels». Більше звертають увагу на окультну практику та її вплив на медіа монографії «The Empowered 21st century witch: Wicca in popular culture as a social revolution» Алодії Алварез та «Cultural Consumption of History and Popular Culture in Alternative Spiritualities» Адама Поссамай, соціолога. Саме про позицію відьми у суспільстві пише Лорел Цвіслер, професорка релігії у Центральному Мічиганському Університеті, наприклад стаття «'I am That Very Witch': On The Witch, Feminism, and Not Surviving Patriarchy».

Об'єкт та предмет. Об'єктом дослідження є наступні фільми та серіали: "The Craft" (1996), "Charmed" (1998), "The Witch" (2015). Предмет дослідження – трансформація образу відьми у популярній культурі США у 1990-х та 2000-х,

зумовлені такими соціальними змінами, як широке зацікавлення фемінізмом, переосмисленням у фемінізмі образу відьми (наприклад, у роботах Діани Пуркісс (1996)) та доступ до відьомської літератури (наприклад, книги Скотта Каннінгема).

Мета і завдання. Дослідження має на меті розглянути трансформацію образу відьми саме у призмі відьомства як практики, що розвинулася у широких колах у часових рамках розвитку нових теорій фемінізму (інтерсекційність, постмодерністський фемінізм). Було прийнято рішення розглянути цю тему, більше концентруючись на відьомстві як практиці, та як воно впливає на медіа, а також як медіа впливає на нього.

Таким чином, постають наступні завдання:

- прослідкувати взаємодію відьомства, фемінізму та медіа у 1990-х та 2000-х головним чином у США у
 - а) впливі на зацікавленість відьомством серед дівчат та жінок;
 - б) впливі на популяризацію тропу відьми як феміністки;
 - в) впливі на суспільне сприйняття відьми;
- проаналізувати образ відьми у фільмі «The Craft» (1996), крізь аналіз показати поступову зміну суспільного уявлення про відьму та популяризацію тропу відьми у американському медіа;
- проаналізувати образ відьми у серіалі «Charmed» (1998-2006) для доведення, що серіал об'єднав жінок різного віку, показавши спільний досвід та спільні питання до суспільства, які також задає фемінізм (незалежність жінки, репродуктивні права, рівна оплата праці, увага на домашньому насильстві, проблема розподілу роботи за статевою ознакою), у тропі відьми як феміністки;

- проаналізувати образ відьми у фільмі «The witch», показавши сучасні тенденції сприйняття образу відьми.

Метод. Методом дослідження виступає аналіз популярного медійного продукту. З методів також виступає статистичний аналіз – порівняння ставлення до релігії жінок і чоловіків у Європі та США, а також релігійна ідентифікація жінок в Європі та США, Важливим методологічним підґрунтям є різноманітні теорії другої та третьої хвилі фемінізму. Теорії не є однорідними, і у дослідженні так само прослідковується теоретичне різноманіття: увага до метафізики та фактичної нерівності жінок у соціумі (у сфері релігії у тому числі), наприклад.

РОЗДІЛ І: ОБРАЗ ВІДЬМИ І ПАТРИАРХАТ. ВЗАЄМОДІЯ ВІДЬОМСТВА, ФЕМІНІЗМУ ТА МЕДІА.

Розділ є теоретичною частиною курсової роботи, де представлені основні теорії та взаємозв'язки між відьомством «західного світу» («нью-ейдж»), фемінізмом та «західним» медіа. Функцією розділу є теоретична підготовка до аналізу зазначених медіа-продуктів.

I.1: Як взаємодіють відьомство та фемінізм, починаючи з 1960-х років до сьогодні.

У першому підрозділі розглядаються «нью-ейдж» релігії у контексті феміністичного руху та гендерних студій, оскільки «нью-ейдж» релігії мають змогу експериментувати та бути гнучкими у питаннях гендеру та балансу влади, розкриваючи нові сторони релігійності та відповідаючи потребам нового століття. Увага зосереджується також на релігії Вікка, оскільки це важливо для подальшого аналізу, зокрема, фільму “The Craft” (1996). Вікка – молода релігія, яка офіційно зародилася у 1950-х, що дало їй дуже багато простору незакостенілих традицій. Врешті, Вікка та фемінізм як політичний та

академічний рух у 1960-х-70-х роках у синтезі звернули увагу на проблеми гендеру та влади серед окультної спільноти. Тенденція продовжується досі.¹ Серед окультисток релігійний шлях стає більш усамітненим, оскільки з'являється ідея «нав'язаного суспільством» і спроби цього позбутися через «самопорозуміння».

Фемінізм, як пишуть, до прикладу, дослідниці історії та релігії Керол Кріст (1987) та Лорел Цвіслер (2012), у більшості реінтерпретує і ставиться краще до політеїстичних релігій, оскільки у монотеїстичних релігіях гендер єдиного Бога зазвичай очевидно чоловічий. У політеїстичних релігіях становище жінки може бути не найкращим, але через постаті різноманітних богинь деякі «фемінні» риси можуть бути інтерпретовані як недоторканні, священні², що зовсім не є ідеальним, але є кроком уперед.

Навколо поняття «відьма» все ще багато стереотипізації. Люди, життя яких не перетинається з окультними практиками, «відьмами» називають будь-яких жінок, які, на їхню думку, роблять підступні, погані, страшні речі. У патріархальному середовищі, «відьма» - це самостійна самотня жінка, тому та, що не вписується в суспільні норми (а отже, є лихою).³ Таким чином, феміністичний рух відновив для себе образ відьми та переосмислив його для нас: жінка, відчуючи безсилість перед патріархальним режимом, знаходить силу в цьому архетипі, що протистоїть суспільству.⁴

I.2: Як взаємодіють відьомство та медіа у відображенні змін загального сприйняття жінки у суспільстві.

¹ Bårdsen Tollefsen I., Hedenborg-White M. Introduction: Gender in Contemporary Paganism and Esotericism. The Pomegranate. 2013. № 15.1-2. P. 7-11. P. 9.

² Zwissler L. Feminism and Religion: Intersections between Western Activism, Theology and Theory. Religion Compass. 2012. №6/7. P. 354-368. P. 359.

³ Álvarez A. U. The Empowered 21st century witch: Wicca in popular culture as a social revolution. Zaragoza: Universidad de Zaragoza, 2020. 30 p. P.21.

⁴ Ibid, p. 22.

У даному підрозділі аналізуються загальні зміни у медіа через взаємозв'язок із фемінізмом та відьомством, а також уявленням західного суспільства про ці поняття. Отже, можна казати про певну динаміку зміни образу відьми у популярній культурі. Відьма вбачалася як злодійка, стара, негарна жінка, яка коїть жахливі речі своєю магією. Її образом лякали, та й досі лякають (згадати хоча б Бабу Ягу) дітей. За дослідженнями, описаними у статті Анчик та Маліти-Крол, діти асоціюють образ відьми зі стереотипним образом лиходійки, де така жінка є старою та негарною, тобто автоматично поганою, такою, що приносить біду своєю магією.⁵ Втім, західна феміністична спільнота, переосмислюючи події полювання на відьом, дещо змінила уявлення про відьму в цілому. Вона залишилася «однією проти суспільства», але тепер – проти патріархального суспільства, стаючи образом сильної та незалежної жінки, феміністки.⁶ Так як таку точку зору розповсюдили феміністки з Заходу, такі як Мері Делі (1990) та Діана Пуркісс (1996), а на Заході відьми читають Скотта Каннінгема, теоретика релігії Вікка, саме послідовники та послідовниці Вікки захопилися цією ідеєю. Як пише Анчик: «Переслідування, пов'язане з полюванням на відьом, засуджувалося вікканцями як «Голокост проти відьом»». ⁷ Тому не можна заперечувати, що феміністичний рух дуже поширений у відьомському колі. З такою масовою асоціацією репрезентація в медіа відьми не могла не змінитися. З'явився новий, «позитивний» стереотип.⁸

Коли вивчається образ відьми у сучасності, звертається доволі значна увага на розподілення влади між жіночою та чоловічою статями, зв'язок цієї влади з гендером і загальне сприйняття жінки у суспільстві. Тобто, сприйняття відьми у

⁵ Anczyk A., Malita-Król J. Women of Power: The Image of the Witch and Feminist Movements in Poland. The Pomegranate. 2017. № 19.2. P. 205-232. P. 209.

⁶ Ibid, p. 210.

⁷ Ibid, p. 211.

⁸ Ibid.

медіа фактично є відображенням сприйняття жінки у культурі.⁹ Бергер пише, що образ відьми у популярній культурі допомагає сучасним відьмам у пошуках власної ідентичності¹⁰ але ця теза викликає сумніви, коли оглядатися на дослідження, які доводять, що вплив популярної культури на зацікавленість жінок відьомством не настільки великий, як міг би здатися¹¹. Навпаки – творці популярної культури ніби уважно слідкують за змінами у суспільстві, ловлять зміни у свідомості та репрезентують їх у медіа. Таким чином, творці медіа про відьом та відьми активно взаємодіють між собою та залишають певні аспекти відьомської ідентифікації поза наративом, а певні аспекти, які ми звикли називати стереотипами, навпаки, у нього вкладають.¹²

РОЗДІЛ II: ОБРАЗ ВІДЬМИ У ФІЛЬМАХ «THE CRAFT» (1996), «CHARMED» (1998), «THE WITCH» (2015)

Розділ є практичною частиною дослідження, де аналізується два популярні фільми «The Craft» (1996), «The witch» (2015) та серіал «Charmed» (1998), у спробі прослідкувати зміну образу відьми разом із суспільними змінами.

II.1: Образ відьми у фільмі «The Craft» (1996): з чого почалися зміни.

Підрозділ присвячений фільму «The Craft» Ендрю Флемінга як такому, що лежить на часовій межі між сексуалізованим/озлобленим образом відьми та переосмисленням образу. Фільм все ще доволі типовий для фільмів coming-of-age 1990-х: маємо за основу шкільний мотив, групу подружок в центрі оповіді, а чіткий розподіл на добро та зло. Втім, там де у класичному наративі («Clueless» (1995), «Now and Then» (1995), «Dazed and Confused» (1993)) існує підліткова

⁹ Wells K. A. Screaming, Flying and Laughing: Magical Feminism's Witches in Contemporary Film, Television and Novels. Texas: Texas A&M University, 2007. 287 p. P. 7.

¹⁰ Berger H. A., Douglas E. Mass Media and Religious Identity: A Case Study of Young Witches. Journal for the Scientific Study of Religion. 2009. Vol. 48, No. 3. P. 501-514. P. 502.

¹¹ Ibid, p. 506.

¹² Wells K. A. Screaming, Flying and Laughing: Magical Feminism's Witches in Contemporary Film, Television and Novels. Texas: Texas A&M University, 2007. 287 p. P. 7.

безсилість проти обставин чи грубих хлопців, з'являється магія як спосіб відновлення влади над ситуацією, або ж навіть у суспільстві. Троп сподобався публіці, і медіа почало активно його ширити («Sabrina The Teenage Witch» (1996-2003), «Charmed» (1998-2006), «Hex» (2004-2005) і т. д.) Сплеск репрезентації у медіа відьми та чаклунства призвів до великого розголосу серед підлітків такої можливості вірування як Вікка, і такої можливості як практика чаклунства.¹³ Можна сказати, що нову епоху та нову тенденцію запровадив фільм 1996-го «The Craft». Він допоміг репрезентувати нове покоління відьом, і після цього почалася нескінченна низка фільмів та серіалів на цю тематику.¹⁴ Саме у 21 столітті Вікка стала «публічною», і сприймалася не як маленький окультний культ, а як окрема нео-релігія та філософія, яка вивчається науковцями і сприйнята широкою аудиторією. 0.4% населення Америки, тобто десь 1.5 мільйона людей ідентифікують себе як віккани або язичники. Америка є найбільшим осередком вікканства у світі.¹⁵

Підрозділ також зосереджується на аналізі оглядів фільму, оскільки наукових робіт на тему знайти майже неможливо. Це може бути пов'язано з наступними причинами:

- А) фільм у свою дату виходу був ще незрозумілим для публіки;
- Б) науковці часто зосереджується на актуальних виходах, як, до прикладу, «The witch» (2015).

З упевненістю можна сказати, що фільм вплинув на дівчат та жінок різного віку на їхнє бажання почати магичну практику.¹⁶

II.2: Образ відьми у серіалі «Charmed» (1998-2006).

¹³ Álvarez A. U. The Empowered 21st century witch: Wicca in popular culture as a social revolution. Zaragoza: Universidad de Zaragoza, 2020. 30 p. P. 13-14.

¹⁴ Ibid, p. 14.

¹⁵ Ibid, p. 15.

¹⁶ Ibid, p. 14.

У підрозділі описується, як «Charmed» (1998-2006) став досвідом єднання жінок через феміністичні ідеї (такі як незалежність у соціумі та побуті), які привніс також контекст відьомства. У «Charmed» розкриваються доволі докладно популярні феміністичні ідеї, які були особливо актуальні у час виходу серіалі: репродуктивні права, рівна оплата праці, увага на домашньому насильстві, проблема розподілу роботи за статевою ознакою.¹⁷ Варто також згадати, що для самого феміністичного руху «Charmed» був занадто безпечним – діяв у межах соціальних норм. Три білі жінки, існуючи у соціальних нормах, не відкидають їх, а намагаються в них реалізовуватися у доволі конформістській манері.¹⁸ Тим не менш, серіал має бути згаданим, адже став одним з перших популярних серіалів про відьом з феміністським посилом, залучаючи у свою аудиторію жінок усіх віків, розкриваючи актуальні проблеми, а додаючи образ відьми як образ вільної, незалежної, сильної жінки. Серіал став гідним підґрунтям для нової версії «Charmed» (2018), де теми нерівності, фемінізму, расової дискримінації розкриваються набагато сміливіше та більше.¹⁹

П.3: Образ відьми у фільмі “The witch” (2015).

Підрозділ присвячений фільму “The witch” 2015 року за рядом причин. По-перше, фільму був доволі популярним у широких колах, тобто ми можемо говорити про масове сприйняття образу відьми. По-друге, через деякі заяви режисера фільму. Роберт Еггерс, названий режисер, стверджує, що його фільм – це «перепривласнення відьми як феміністського символу. [...] Вісімдесят хвилин патріархальної дисфункції, за якими слідує екстатичний постпатріархальний висновок».²⁰ Спершу, з цим можна сперечатися. На

¹⁷ Feasley, R. Charmed: Why Teen Television Appeals to Women. *Journal of Popular Film and Television*. 2006. 34:1. P. 2-9. P. 4.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ How, C. The Power of Three: An Intersectional Sociolinguistic Analysis on Feminism and Power. *Howard Journal of Communications*. 2021. P. 1-15. P. 2.

²⁰ Hadsell B. J. Men, women and witchcraft: the feminist reclamation of the witch in the modern horror film. *Illinois: Illinois State University*, 2020. 173 p. P. 116-117.

поверхні фільму ми бачимо конвенційно-гарну, турботливу дівчину, яка страждає від аб'юзу зі сторони своєї матері. Тоді «справжня», зла «відьма лісу» повільно вбиває всю сім'ю головної героїні, і та віддає свою душу дияволу в обмін на розкішне життя. Цвіслер, джерела якої я активно використовую у цій курсовій, виводить тезу, що на феміністичне бачення фільму не варто сподіватися, оскільки «анахронічне змішування чаклунства та фемінізму - [це] конструкція [яка] суперечить ранньому модерному світові, так правдиво змальованому у фільмі».²¹ Втім, аналізуючи сенс фільму дещо глибше, ми бачимо у відьмі ті самі ознаки «іншості», які корелюються з феміністкою, і навпаки. Жінка з силою є особливою жінкою.²² І «відання душі дияволу» по суті стає символом звільнення від суспільних очікувань. «Диявол дозволяє певні речі, що від жінки забрали».²³

Режисер створив цю стрічку із чітким наміром провести паралель з фемінізмом. Він стверджує: «Фемінізм очевидний в усьому первинному матеріалі, він вибухає («bursting out» - прим. пер.) у сценарії та на екрані».²⁴ Хоча чоловічого погляду у картині не уникнути, автор намагається підтримати феміністичний дискурс та порядок денний. У фільмі можна побачити протиставлення: «Бог – Диявол», християнство та язичництво. У християнському культурному просторі відьма так само є Іншим, хоч і приймаючи негативне забарвлення. Саме ця не нейтральність у будь-яких просторах виокремлює відьму від суспільства.²⁵

ОЧІКУВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ ДОСЛІДЖЕННЯ

²¹ Hadsell B. J. Men, women and witchcraft: the feminist reclamation of the witch in the modern horror film. Illinois: Illinois State University, 2020. 173 p. P. 114.

²² Wells K. A. Screaming, Flying and Laughing: Magical Feminism's Witches in Contemporary Film, Television and Novels. Texas: Texas A&M University, 2007. 287 p. P. 14.

²³ Hadsell B. J. Men, women and witchcraft: the feminist reclamation of the witch in the modern horror film. Illinois: Illinois State University, 2020. 173 p. P. 118.

²⁴ Ibid, p. 116-117.

²⁵ Anczyk A., Malita-Król J. Women of Power: The Image of the Witch and Feminist Movements in Poland. The Pomegranate. 2017. № 19.2. P. 205-232. P. 208.

Очікуваним результатом дослідження є створення логічного ланцюгу трансформації образу відьми разом зі зміною суспільної думки про відьму від кінця 1990-х до середини 2010-х, що зумовлено популяризацією тропу відьми як феміністки. Виконання мети роботи, а саме розгляду проблеми у контексті відьомської практики. Робота має ввести у дискурс про зміну образу відьми у популярній культурі більше присутності реальних відьом, адже взаємовплив окультистів на медіа та медіа на окультистів у аналізі архетипу часто не згадується, але є вагомим у його трансформації.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Anczyk A., Malita-Król J. Women of Power: The Image of the Witch and Feminist Movements in Poland. *The Pomegranate*. 2017. № 19.2. P. 205-232.
2. Álvarez A. U. The Empowered 21st century witch: Wicca in popular culture as a social revolution. Zaragoza: Universidad de Zaragoza, 2020. 30 p.
3. Bårdsen Tollefsen I., Hedenborg-White M. Introduction: Gender in Contemporary Paganism and Esotericism. *The Pomegranate*. 2013. № 15.1-2. P. 7-11.
4. Bårdsen Tollefsen I., Lewis J. R. Gender and Paganism in Census and Survey Data. *The Pomegranate*. 2013. № 15.1-2. P. 61-78.
5. Berger H. A., Douglas E. Mass Media and Religious Identity: A Case Study of Young Witches. *Journal for the Scientific Study of Religion*. 2009. Vol. 48, No. 3. P. 501-514.
6. Feasley, R. Charmed: Why Teen Television Appeals to Women. *Journal of Popular Film and Television*. 2006. 34:1. P. 2-9.
7. Hadsell B. J. Men, women and witchcraft: the feminist reclamation of the witch in the modern horror film. Illinois: Illinois State University, 2020. 173 p.
8. How, C. The Power of Three: An Intersectional Sociolinguistic Analysis on Feminism and Power. *Howard Journal of Communications*. 2021. P. 1-15.

9. Possamai A. Cultural Consumption of History and Popular Culture in Alternative Spiritualities. *Journal of Consumer Culture*. 2002. Vol 2(2). P. 197-218.
10. Wells K. A. Screaming, Flying and Laughing: Magical Feminism's Witches in Contemporary Film, Television and Novels. Texas: Texas A&M University, 2007. 287 p.
11. Zwissler L. Feminism and Religion: Intersections between Western Activism, Theology and Theory. *Religion Compass*. 2012. №6/7. P. 354-368.
12. Zwissler L. 'I am That Very Witch': On The Witch, Feminism, and Not Surviving Patriarchy. *Journal of Religion & Film*. 2018. Vol. 22: Iss. 3, Article 6.